

Nyhedsbrev, SN 154, Oktober 2019

Foreningen Svend Gønge

Stiftet onsdag den 12. juni 2008

Pro honore patriae

Foreningen Svend Gønge

Danmark på kanten af udslettelse Svenskekrigene 1657 - 60.

Svinøvej 42,
4750 Lundby
Tlf.: 4074 1870

Skriv til formanden:
jens@hallqvist.dk

Hjemmesiden:
www.svend-goenge.dk

Bente v. d. Weiden
Facebook administrator:

Bestyrelse:

Formand:
Jens Hallqvist

Næstformand:
Ole Ib Hansen

Kasserer:
Jens Hallqvist

Sekretær:
Jens Beck

Øvrige bestyrelsesmed-
lemmer:
Gunnar Stobbe
Chris Hermansen
Ingegerd Riis
John Gravesen
webmaster

Redaktion på SN:
Jens Beck.

Skriv til SN:
[svendgoengepou-
sen@gmail.com](mailto:svendgoengepoulsen@gmail.com)

[Roskilde Museumsforening](#) inviterede til spændende foredrag i rådhusets auditorium.

Oplægget var:

Vi kender sikkert alle historien om den svenske konge, Karl Gustav, der førte sine tropper over et tiliset Storebælt og belejrede København.

Om Frederik den 3., der under belejringen "ville dø i sin rede".

Og om den ydmygende fred i Roskilde, der førte til tabet af Skånelandene.

Men Svenskekrigene var meget mere end det.

Det var en barsk periode med enorme ødelæggelser, og en særdeles hård tid for den danske befolkning.

Et Danmark på kanten af udslettelse.

Lars Christensen, der er ph.d. med speciale i 1600-tallets historie, skrev i 2018 en bog om svenskekrigene (måske en julegaveide?), og den fortæller detaljeret om krigens baggrund og konsekvenser.

Vi var således 8-10 fra det sydsjællandske, der tog til byen for at høre dette interessante foredrag, samt møde andre historisk interesserede mennesker.

Meget kort berørte Lars, at der ud over krige og fattigdom, også andre forhold som i den grad pågik den danske befolkning.

Læs videre i artiklen neden for.

JB

Pesten

MEMENTO MORI - HUSK AT DU SKAL DØ

Den italienske poet og historiefortæller Giovanni Boccaccio (1313 – 1375) skriver i sin bog *Decameron*, om pesten i Firenze:

"Ikke blot samtale og berøring med de syge bragte de raske sygdom og død, men blot det at røre ved klæder eller andet, som den syge havde berørt, kunne påføre den berørende sygdommen ... Også andre levende væsener end mennesket blev ikke blot smittet, men endogså dræbt af den ved at berøre en døds efterlader-skaber ... Hvis jeg ikke havde set det med egne øjne, ville jeg ikke vove at berette om det ... så stor var denne forfærdelse, der ved denne hjem søgelse havde fyldt menneskenes bryst, at broder lod broder i stikken, onklen sin nevø ... hyppigt også konen sin mand, ja, hvad der var værre og næsten utroligt, selv fædre og mødre anså ikke deres egne børn for værdige til deres pleje, det var som om de intet havde at gøre med dem ..."

De laveste lag af befolkningen holdt sig hjemme i husene sammen med deres naboer, enten det nu var på grund af håb eller fattigdom, og blev dagligt syge i tusindvis, og blottet for hjælp som de var, døde de så godt som alle. Mange af dem krepere de på offentlig gade både ved dag og ved nat, og de, der døde i husene, blev først bemærket af naboerne ved stanken af deres lig. I så fald plejede naboerne, mere af frygt for smitte fra ligene end af kristenkærlighed ... at slæbe de døde ud af husene og anbringe dem foran dørene, hvor de forbipasserende da kunne se dem i stor mængde næste morgen, enten på bårer eller ganske simple brædder.

Det skete ikke sjældent, at en enkelt bære bar to eller tre lig, og tit lå konen ved siden af sin mand, broder ved broder eller fader og søn sammen ... Til sidst kom det så vidt, at et menneskes død ikke gjorde større indtryk, end en geds gør nu til dags."

Pestlægen

Dette er et førstehåndsindtryk af pesten - den sorte død, som den blev oplevet af Boccaccio i Firenze, i 1300 tallet.

Pesten er en bakteriel sygdom, der overføres af blodsugende lopper. De bar bacillen der hedder *Yersinia pestis*. I middelalderen var den sorte rotte meget udbredt, og den bar de bakte-

riebærende lopper rundt. I modsætning til hvad mange tror, var det altså ikke rotterne selv, der bar bakterien. Den sorte rotte lever i umiddelbar nærhed af mennesker, samtidig med at den bevæger sig over store afstande, og det var med til at udbrede pesten så voldsomt. Bliver en rotte syg vil den søge varme, og dengang var det ikke det store problem, for en rotte at komme ind i sengehalmen. Når rotten dør vil lopperne søge nye værtsdyr, og det var jo nærliggende at de forsøgte sig på mennesker. Pestlopperne kan imidlertid ikke leve på mennesker, men da blot ét loppebid var nok til at overføre pesten, så var man allerede dødsdømt.

På trods af at de alle stammer fra samme bakterie, optrådte pesten i 3 varianter.

Byldepest der kendes ved store sorte og meget smertefulde bylder. Hvis bylden brister indenfor én uge, vil overlevelseshalvdelen ligge mellem 10 og 40 %.

Blodpest, der er en slags forgiftning. Det er faktisk blodpesten der har inspireret til pestens andet kaldenavn, den sorte død. Det skyldes blødninger under huden, der resulterer i store sorte pletter.

Lungepest, der smitter direkte fra menneske til menneske. Ved lungepest optræder voldsomme blodige opkastninger. Inkubationstiden for lungepest er nede på et par timer, og døden indtræffer senest på 2. dagen. Ved både blodpest og lungepest, er dødeligheden 100 %.

I gamle skrifter kan man læse en ganske kort beskrivelse af symptomerne da pesten startede i Helsingør, i 1711:

Den syge plages af voldsom feber, taler i vildelse, og lider af voldsom diarré og voldsomme brækninger. Den syge får store sorte pletter, og er ildelugtende. Døden indtræffer senest på anden dagen.

Altså en beskrivelse der passer ganske godt.

Der er i de senere år dannet basis for en teori, om at pesten ikke har været det som vi i dag regner med at den var. Det skal forstås sådan at mange mener at middelalderens pest ikke har været en bakterie, men må have været en virus. Denne teori skyldes den rasende fart pesten spredte sig med.

Desuden mener flere forskere at middelalderens pest ikke kan have været den pest vi kender i dag. Pest findes jo stadig, især i Indien og Centralasien, men den kan behandles med antibiotika. I 1921 udbrød en pestepidemi i Manchuriet, med millioner af døde til følge.

Som sagt mener flere forskere at der ikke kan være tale om den samme pest, da det menes at pesten i middelalderen, var betydelig mere dødelig. Selv når man tager forskellen på datidens og nutidens lægebehandling i betragtning.

Man har på Svalbard fundet grave fra pestens tid, hvor man er sikker på at ligene har ligget i frosset jord, siden de blev begravet. Det er blevet besluttet at opgrave 2 lig fra kirkegården, og undersøge dem for tegn efter pesten. Man håber at kunne finde svaret på, hvad middelal-

derens pest nøjagtig var for en sygdom.

Middelalderens medicinske behandling var mildt sagt mangelfuld. Grundlaget for sygdommes raseren var tilstede i rigt mål. Man gik udelukkende i uldtøj, og det blev ikke vasket ofte, da uldtøj jo er lang tid om at tørre. Derfor havde utøj og bakterier gode muligheder for at trives. Derudover havde man dengang ikke fundet sammenhængen mellem dårlig hygiejne og smitsomme sygdomme.

Lægekunst som sådan var kun noget man fandt ved hoffet, og derfor var lægekunsten selvsagt forbeholdt en meget snæver kreds.

I klostrene fandtes munke der kunne behandle en del dårligdomme ved hjælp af lægeurter. De kunne dokumentere urternes virkning, og der er endog også eksempler på at munkene har klaret selv komplicerede kirurgiske indgreb, med succes.

I den almindelige befolkning bestod forskellige behandlinger af, hvilke husråd der havde gået i arv fra generation til generation. Desuden var der mennesker der havde ry for at kunne helbrede, og dem kunne man også ty til.

Endelig var der barbererne eller bartskeerene som de blev kaldt. Ofte kunne barberen eller bartskeereren tage sig af mindre indgreb, som åreladning og skæring af bylder.

Endelig hævdede den katolske kirke at kunne helbrede, ved hjælp af kraften fra deres religiøse relikvier.

Under de tidlige pestepidemier tog en skræmmende figur form. Man havde en mistanke om at pesten kunne smitte gennem luften man indåndede, samt alt hvad man rørte ved. Derfor begyndte lægerne at bruge en dragt bestående af en ankellang kraftig kjortel, behandlet med beg eller voks, læderstøvler, læderhandsker, og en uhyggelig helmaske med et langt "næb" i stil med et stort fuglenæb. Næbbet var fyldt med dels urter og blomster, men også eddikevædede klude og kamfer, og skulle filtrere indåndingsluften. Man havde en teori om at lugten af de syge og døde kunne være skyld i at man selv blev smittet, og derfor gjorde man megt for at undgå at disse lugte kunne trænge igennem. Desuden havde lægen en stor bredskygget hat på, der var tegn på at man tilhørte lægestanden, og endelig havde man en stav i hånden til at holde de syge på afstand, så de ikke kom FOR tæt på. Døde man ikke af pesten, så kunne den uhyggelige lægedragt sikkert sætte det sidste skub ind.

Alle disse forhold taget i betragtning kan det ikke undre, at døden havde glimrende forhold at høste under, da pesten hærgede.

Hvor mange der er døde under pesten, og af selve pesten, er meget vanskeligt at svare på. Der er ikke nogle holdbare befolkningstal fra dengang. Man ved at der i Danmark omkring 1200 er ca. 1 million mennesker. Dette tal er i år 1400 faldet til ca. 750.000. man kan dog ikke konkludere at 250.000 mennesker er døde af pest.

Man havde inddraget alt jord der kunne dyrkes, selv den dårligste. Manglen på god dyrkbar jord gjorde at mange gårde end ikke kunne brødføde husstanden, og mange levede på sultegrænsen. Det har spillet en stor rolle, og gjort at mange bukkede under for mange andre ting, end pest.

Men mener at der i Sverige, under en af pestepidemierne, døde omkring 200.000 af landets samlede befolkning på 600.000, og det er jo et voldsomt indhug i befolkningen.

Det menes at den store pestepidemi i første halvdel af 1300 tallet, har krævet ca. 25 millioner af Europas samlede befolkning på omkring 100 millioner. Under denne epidemi regnes år 1350 for det egentlige pestår i Danmark, men det vides ikke med sikkerhed hvornår pesten ramte landet.

Der findes mange overleveringer om pestens hærgen. I Nr. Vilstrup ved Vejle er der en bakke der kaldes Grædebjerget. Det fortælles at netop dette sogn var så hårdt ramt af pesten, at kun to børn i sognet overlevede. De sad på bakken og græd deres salte tårer fordi hele landsbyen var udslettet. Om denne historie er sand eller ej, så illustrerer den dog, at der vitterligt var mange der døde af pest.

Den sidste pestepidemi der kom til Danmark startede i Helsingør i 1710. Hvordan den kom til landet er der delte meninger om. Nogle mener den kom med skibe fra Danzig og Riga, hvor pesten begge steder rasede. Andre mener at det var en væver fra Stockholm, der indførte pesten. Han døde 4 dage efter han ankom til Helsingør, og umiddelbart efter hans død, døde tre andre personer i samme hus.

Dette foregik i november 1710 og var starten på en række dødsfald, som man var bange for skyldtes pesten. Man sendte bartskeerere til byen for at undersøge dødsfaldene, man ville gerne sikre sig at de ikke havde noget med pesten at gøre. Man mente ikke at kunne finde tegn på pest, men at dødsfaldene skyldtes mangel på mad, da man i flere af husene kun havde fundet lidt vand og rester af kålstokke.

Alle åndede lettet op, men måtte se i øjnene at den ikke holdt vand, da dødsfaldene eskalerede voldsomt i Helsingør. Ved juletid måtte dele af byen afspærres, og en tilkaldt militærlæge mente ikke at det var pest, men en smitsom feber. Da foråret meldte sin ankomst var hele Helsingør by ramt af pesten, og fra flere af de små omliggende landsbyer, Ålsgårde, Hellebæk, og Hornbæk, samt fra Tikøb sogn, måtte man melde om dødsfald. Endelig den 25. maj blev soldater beordret til at omringe Helsingør, og skyde alle der prøvede at komme ud af byen.

Men det var for sent. Pesten havde spredt sig, og allerede ramt København. Soldaterne der omringede Helsingør begyndte selv at dø, og afspærringen af byen sank i grus. For at forhindre pesten i at sprede sig til resten af Sjælland, indførte man en række forhold, borgerne skulle rette sig efter:

Ingen måtte forlade herredet, uden en såkaldt sundhedsattest der skulle bevidne at ingen sygdom havde ramt husstanden, indenfor de sidste 6 uger.

- 1: Besmittede huse skal betegnes med et hvidt kors.
- 2: Et befængt hus omgives med vagt.
- 3: Den anordnede vagt måtte på intet tidspunkt komme befængte huse eller disses folk nærmere end 50 fod, og det skulle ske med vinden i ryggen, således at smitten blev ført væk.
- 4: Skulle der leveres mad til de befængte huse, skulle dette ske på en dertil indrettet klap i døren, eller det skulle henlægges på marken.
- 5: Angribes nogen i et hus af pest, skal dette angives af andre uden for huset boende folk.
- 6: Vågekonerne forbydes under livsstraf, at bestjæle husene.
- 7: I pesthuse skal sættes kar med vand, tilsat løg eller læsket kalk.
- 8: Fjerkræ og katte i pesthuse slås ihjel, og ligeledes hunde der ikke er fastspændt.
- 9: Kvæg sammenholdes hjemme, eller adskilles fra andet kvæg. Kvæg fra pesthuse hvor folk er uddøde, må ikke indføres i raske huse uden tre gange at være drevet gennem dybt vand.
- 10: Svin afskaffes.
- 11: De som bor næst ved pesthuse, skal lukke vinduerne op i nord og øst, to timer efter solens opgang, og lukke dem før solen går ned. De opfordres til ofte at skifte klæder, til ofte at udlufte dem, og til at ryge husene.
- 12: Ingen må ud- eller indlades i pesthuse, uden amtmandens tilladelse.
- 13: Spindelvæv skal affejes.
- 14: Hverken strå eller andet må bortkastes fra pesthuse.
- 15: De døde skal bortbæres af egne ligbærere, og intet ligklæde må lægges over kisten.
- 16: Ligbærere og vågekoner skal over deres egen klæder, bære en klædning gennemdragen med voks eller beg, og betegnes med et hvidt kors.
- 17: De helbredte skal holdes på karantænestation i seks uger.
- 18: Efter sygdommens ophør, skal bohavet og huset tilbørligt renses.
- 19: Enhver som har råd dertil, skal tilbørligt proviantere sig med korn, brænde, salt, mel, og tjenlige medikamenter.

Som det ses har man i denne sene pestepidemi trods alt forstået at det gælder om at begrænse sygdommens spredning, ved at tage de fornødne forholdsregler. Det lykkedes faktisk også at holde pesten til Helsingør og København, ved denne sidste pestepidemi i Danmark.

I de berørte områder døde trods alt mange mennesker. De modige læger, præster, vågekoner og andre der plejede de syge, gjorde det oftest med livet som indsats. Og det var en indsats de tabte i dette dødens spil.

Det gik også hårdt ud over bartskeererne, og de tugthusfanger og senere studenter, der blev sat til at være ligbærere.

I 1600-tallet opfandt den franske pestlæge Charles de Lorme den karakteristiske dragt, der skulle beskytte mod byldepesten. Selvom dragten var hermetisk lukket til, var den ingen garanti mod sygdommen, og utallige læger døde selv af pest.

Faktisk døde så mange i København, at kirkegårdene hurtigt blev fyldte. Derfor oprettedes såkaldte assistenskirkegårde, for at have plads til at begrave ligene. Alligevel blev ligene ofte stablet 5 eller 6 stykker ovenpå hinanden i gravene. I starten i kister, men de slap hurtigt op, og derfor blev ligene lagt i gravene uden kister.

Det siger sig selv at de øverste lig i disse overfyldte grave, ikke lå i særlig dyb jord. De sommeren kom, bredte der sig derfor en rådden stank af lig, over hele København.

Pestepidemiene fik trods alt gode ting ført med sig. En pudsig ting var at magtbalancen rykkede sig. Bønderne var før pesten meget underkuet af herremændene, men efter pesten var der så mange der var døde, at der blev mangel på arbejdskraft. Derved kunne bønderne true med at flytte til andre egne af landet hvis de ikke blev behandlet ordentligt, og derved ville herremændene mangle arbejdskraft. Så de var nødt til at sørge for bedre forhold for bønderne og andre ansatte.

Lægevidenskaben blev udviklet, og hygiejnen blev også udviklet, da man endelig fandt ud af sammenhængen mellem netop hygiejnen og smitsomme sygdomme. Derfor kunne man tage sine forholdsregler ved den sidste pestepidemi, og derved forhindre spredning til hele landet. Den laden stå til holdning der prægede de første epidemier, ganske simpelt fordi man ikke vidste bedre, var væk. Folk fik åbnet øjnene. Folk begyndte at leve efter reglen: Memento mori – Husk at du skal dø!

Kim Søndergård.
Ansæt ved Tappernøje Dagskole.

P.s.: Pest ramte [København](#) i [1536](#), [1546](#), [1583](#), [1601](#), [1625-1626](#), [1629](#), [1636-1637](#) og [1654-1655](#). Ved epidemien i 1654-1655 døde 15.000 mennesker i følge [Thomas Bartholin](#).

Wikipedia

Östra Sallerup

Søndag 15. september 2019 tog FSG over sundet for at mødes med vor samarbejdspartner Föreningen Jöns Henrikssons Minde. Der blev afholdt 1600 - tals Familjedag i Östra Sallerup.

FSG havde blandt andet vor planche udstilling med.

Skånes Carolinere optrådte med exercits og kanonsalut.

I kirken blev afholdt flere foredrag, samt en "modeopvisning", hvor alle fremviste og fortalte om tøj og dragter.

Stor tak til vor samarbejdspartner:

Föreningen,
Jöns Henrikssons Minde

for et fint arrangement.

JB

Foto: JB

MARIANNE CHRISTENSEN

Nørregade 18
4760 Vordingborg
tlf. 55344774 mob. 30254774
www.mariannechristensen.dk
Marianne@mariannechristensen.dk

Tirsdag 1. oktober havde vi besøg i Medborgerhuset af Marianne Christensen. Vi fik alle et udsædvanligt flot foredrag om Marie Grubbe. Kvinden der blev tvangsgift med Ulrik Frederik Gyldenløve, Palle Dyré samt efter eget valg, Søren Sørensen Møller.

